

ARNAVUTLUK'TA DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI VE SORUNLAR

Nuray BOZBORA*

This essay focuses upon different aspects of political disorder and anarchy in Albania in the aftermath of 1991 elections. The author analyses problems dominating the Albanian agenda in a twofold analytical approach. This analytical approach includes on the one hand, nationalism in rise in Balkans and the instability in the very same region and on the other, societal, economic and political instability that came into being as a result of the transition of the political system from the communist rule to the democratic rule in Albania.

Giriş

I 991 Genel Seçimleriyle çok partili siyasal yaşama adım atan Arnavutluk, kısa süre içinde anarşinin ve siyasal çalkantıların kol gezdiği bir ülke haline gelmiştir; anarşi, siyasal istikrarsızlık ve ekonomik çöküntü, 1991'den günümüze dek devam eden geçiş sürecinin en belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkmıştır. Önce 1990-92 yılları arasında, daha sonra 1997 yılında zirveye çıkan kriz ve anarşi ortamı, geçiş sürecinde yaşanan sorunların süreklilik kazanma eğiliminde olduğu endişesi yaratmıştır. Bu sorunların özellikle Arnavutluk'a özgü hem iç ekonomik, siyasal ve toplumsal, hem de bölgesel ilişkiler boyutlu özellikleri bu türden endişelere önemli bir dayanak oluşturmuştur. Söz konusu sorunları en genel biçimiyle;

a-) Balkanlar'da yükselen ulusçuluğa bağlı olarak gelişen ve devam eden bölgesel istikrarsızlık,

b-) Komünist tek parti rejiminden demokratik çok parti rejimine geçiş sürecinde ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve siyasal istikrarsızlık olarak tanımlayabiliriz

Birinci durumla ilgili olarak, özellikle Kosova sorunu önemli bir bölgesel istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Sırp yönetimi altında bulunan Kosova Arnavutları arasında yükselen ulusçuluk, iki devleti, Arnavutluk ve Sırbistan'ı bir çatışmaya sürükleyebilecek ve daha geniş kapsamlı bir Balkan krizinin doğmasına yol açabilecek özellikleri ile Arnavutluk'un geçiş dönemi Balkan politikasında önemli bir ağırlığa

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

sahip olmuştur. Enver Hoca'nın kesintisiz kırk yıllık komünist yönetimi altında terkedilmiş bulunan¹ Arnavut ulusal kimlik ve ulusal birlik sorunu yeniden Arnavutluk'un siyasal gündemine yerleşmiş ve geçiş döneminin demokratik güçleri tarafından bu sorun sürekli gündemde tutulmuştur. Bu durum, Kosova Arnavutları ile Arnavutluk yönetimi arasındaki siyasal etkileşimi hızlandırırken, Arnavutluk ve Sırbistan yönetimleri arasındaki ilişkilere, komünist dönemdekinden farklı bir boyut getirmiştir.

İkinci durumla ilintili olarak söyleyebileceğimiz ilk şey, dahili toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunların en önemli istikrarsızlık kaynağını oluşturduğudur. Bunu komünizmin katı sosyal ve ahlaki değerler sistemindeki parçalanma sonucunda ortaya çıkan uyumsuzluk² olarak da tanımlamak mümkündür. Bunun etkileri öncelikli olarak, komünizm sonrası sosyal kimliğin yeniden belirlenmesinde görülmüştür. Komünist yönetim altında terkedilmiş bulunan etnik, dinsel ve kültürel temelli sosyal kimlikler, geçiş döneminde yeniden önem kazanmıştır. Bu durum aynı zamanda geçiş döneminin siyasal iktidar mücadelesine de farklı boyutlarda yansımıştır. Komünist yönetim altında biçimlenmiş olan profesyonel ve idarî elitlerin çoğunlukla Güneyli Toska'larda oluşmasına³ karşın, 1992 genel seçimlerinden sonra iktidara gelen çoğulcu liderlerin ağırlıklı olarak Kuzeyli Gega'lardan oluşması eski elitleri ve temsil ettikleri komünist değerleri büyük bir zorlama altında bırakmıştır. Bu konudaki en çarpıcı örnek, 1977'deki banker krizi esnasında iktidardaki Demokratik Parti (DP) ve lideri Sali Berisha'nın izlediği yanlış ekonomi politikalarına karşı yükselen muhalefetin- ki bu siyasal planda bir sosyalist muhalefet idi. Bunun sosyal planda bir Kuzeyli-Güneyli çatışmasına dönüşme eğilimine girmiş⁴ olmasıdır.

Ekonomik alanda karşılaşılan sorunlara gelince, 1990'lardan itibaren ekonominin liberalleşmesi yönündeki tüm reform çabalarna rağmen (ki bunlar tarımda ve endüstride özelleştirme, özel girişimcilige ve yabancı yatırımcılara kapıların açılmasını öngörmektedir) artan işsizlik, yükselen enflasyon, büyüyen dış ticaret açığı, azalan üretim ve yiyecek sıkıntısı ciddi sosyal patlamalara yol açmıştır. Ülke genelinde yaşanan sosyal ve siyasal istikrarsızlık yabancı yatırımcıların önündeki en büyük engellerden birisi olmuştur. Buna bir de İtalya ve

¹ Miranda Vickers ve James Pettifer, *Albania; From Anarchy to a Balkan Identity*, (UK: C.Hurst&Co. (Publishers) Ltd., 1997), s.143-144.

² A.g.e., s.4

³ A.g.e., s.5

⁴ *Yeni Yüzyıl*, 14 Mart 1997

Yunanistan'a işsiz Arnavut göçünün⁵ neden olduğu diplomatik sorunlar da eklenmiştir. Geçiş sürecinde yaşanan bu ekonomik kriz, daha çok dış yardımlarla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak, bir yandan ekonomi üzerindeki devlet kontrolünün zayıflatılması, öte yandan ekonomik belirsizlik ve kriz ortamında kişilerin kısa yoldan zengin olma arzuları 1997'de patlak veren banker krizine yol açmıştır. Bu durum DP iktidarının sonunu getirecek siyasi ve toplumsal gelişmelerin de başlangıcı olmuştur.

Komünizm sonrası demokrasiye geçiş sürecinde yaşanan bu sorunlar geçiş döneminin siyasal iktidar mücadelesine de yansımış, iktidar-muhalefet ilişkileri de bu çerçevede şekillenmiştir. Bu bağlamda Arnavutluk'taki demokratikleşme sürecinin başlangıcı olarak alacağımız 1990-92 arasındaki dönem gerek tek parti rejiminden çok, partili rejime geçiş süreci olarak, gerekse elli yıllık komünist geleneğin terk edilmesi süreci olarak oldukça önem arz etmektedir. Demokratik güçleri iktidara taşıyan 1992 Genel Seçimleri'nden sonraki dönem ise, daha çok yeni rejimin yasal, kurumsal, ekonomik, toplumsal ve ideolojik dayanaklarını oluşturması ve bu alanlardaki yeni dengelerin kurulması aşamasındaki siyasi gelişmeler açısından önemlidir. Öte yandan, komünizm sonrası ilk Arnavutluk Anayasası'nın kabul edildiği 22 Kasım 1999 tarihli referandum, daha sonraki siyasi gelişmelere yasal ve siyasal yeni platform oluşturması açısından önemlidir. Ancak bu tarihe kadarki dönemi, en azından, iç siyasi gelişmeler açısından bir geçiş süreci olarak kabul etmek ve ortaya çıkan sorunları bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Dış siyasi gelişmeler açısından bakıldığında ise, Arnavutluk Devleti dışında yaşayan etnik Arnavut sorununun özellikle Kosova sorununun tüm tarafları memnun edecek nihai bir çözüme kavuşturulmamış olması bölgesel istikrarsızlığın sürekliliğinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem Arnavutluk'un hem de Balkanların demokratikleşmesi açısından büyük engel oluşturan bu istikrarsızlık faktörünün belirli bir uzlaşma temelinde ortadan kaldırılması yönünde uluslararası tüm kurum ve kuruluşların çabaları devam etmektedir. Bu bağlamda, Arnavutluk dış politikası da, Arnavutluk dışında yaşayan etnik Arnavut nüfusa Batılı demokratik değerler çerçevesinde "en adil" çözümü getirdiği sürece, ilgili uluslararası kurum ve kuruluşlara tam destek vermek şeklinde netlik kazanmıştır.

⁵ *Hürriyet*, 1 Nisan 1997; Derek Hall, *Albania and the Albanians*, (London: Pinter Publishers Ltd., 1994), ss.188-189.

Demokratik Muhalefetin Gelişimi ve Çok Partili Yaşama Geçiş: 1991 Genel seçimleri

1989 yılından itibaren Doğu Avrupa ülkelerindeki komünist sistemlerin ardarda yıkılması ile birlikte her alanda başlayan demokratikleşme dalgası kısa sürede Arnavutluk'u da etkisi altına almıştır. Demokratikleşme dalgasının gerek bölgesel planda, gerekse dahili planda getirmiş olduğu hızlı siyasal, kültürel ekonomik ve sosyal etkileşim, bölgedeki diğer devletlerde olduğundan çok daha fazla olarak Arnavutluk'ta iç istikrarı bozucu ve yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. İç ve dış kaynaklı olarak ayırabileceğimiz bu olumsuz faktörlere kısaca gözetacak olursak:

1-) Birinci olarak, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde baş gösteren çözülme, Federasyon'un iki özerk bölgesinden birini oluşturan Kosova Özerk Bölgesi'ndeki ayrılıkçı eğilimleri harekete geçirmiştir. Böylelikle Arnavut ulusal sorununda geçmişten beri çok önemli bir yere sahip olan Kosova meselesi, ya da bir başka deyişle, Arnavutların birleşmesi meselesi uzun yıllar sonra tekrar Arnavutluk'un hem dış hem de iç politika gündemine yerleşmiştir.

2-) İkinci olarak, 45 yıllık komünist yönetim altında baskı altında tutulan dinsel, kültürel, etnik ve bölgesel farklılaşmalar demokratikleşme dalgası altında tekrar kendilerini özgürce ifade edebilme imkanına kavuşmuştur.

3-) Üçüncü olarak, Arnavutluk'un içinde bulunduğu oldukça geri ve fakir ekonomik koşullar, demokratikleşme çabaları ile birlikte yükselişe geçen talepleri karşılamakta yetersiz kalmıştır.

Genel olarak çerçevesini çizdiğimiz bu gelişmeler, komünist tek parti rejiminden demokratik çok partili rejime geçişte, doğal olarak, siyasal iktidar mücadelesine de yansımış ve demokratik çok partili yaşam bu çerçevede belirginleşmiştir.

Demokratikleşmeyi bir süreç olarak aldığımızda bu süreç, Arnavutluk'ta 1990 yılı başlarında başlamıştır. 1990 yılı başları ile demokratik çok partili yaşama geçiş için yapılan 31 Mart 1991 genel seçimleri arasındaki dönemde üç önemli gelişme olmuştur. Bunlardan birincisi, komünist tek parti yönetimine karşı fikirsel ve eylemsel düzeyde gelişen demokratik hareket; ikincisi bu gelişmelere karşı komünist rejimin resmi ve yasal temsilcilerinin yanıtı; üçüncüsü ise demokratik muhalefetin resmen örgütlenmesidir.

Komünist rejime karşı fikirsel plandaki ilk demokratik hareket, 1989 yılı sonlarında Arnavut entellektüelleri tarafından komünist rejime karşı

yöneltelen eleştirilerle başlatılmıştır. Neshat Tozai, İsmail Kadare gibi Arnavutluk'un ileri gelen aydınları, 1985 yılında Enver Hoca'nın ölümü ile birlikte komünist dönemin tek partisi olan Arnavutluk Emek Partisi Genel Sekreterliği'ne seçilen Ramiz Alia'nın başlattığı reformlar neticesinde oluşan nispeten ılımlı atmosferden de cesaret alarak, rejimin baskıcı niteliğini eleştirip sorgulamaya başlamışlardır.⁶ İlk anti-komünist gösteri 1990 Ocak ayında İşkodra'da yapılmış ve bu gösteride daha fazla özgürlük ve daha fazla yiyecek talepleri dile getirilmiştir. Benzer talepler 1990'lı yıllarda özellikle üniversite öğrencileri tarafından sokak gösterilerinde dile getirilmiştir. 1990'lı yılların sonlarına doğru, sokak gösterileri anarşik bir özellik kazanmaya başlamıştır. Bu durum yönetimin muhalefete karşı tavrında zorunlu bir yumuşamayı da beraberinde getirmiştir.

Komünist rejimin demokratikleşme dalgasına yanıtına gelince, 1985 yılında Enver Hoca'nın ölümü üzerine yerine geçen Ramiz Alia, reform niteliğinde bir takım girişimlerde bulunmakla birlikte, bunlar daha çok dış ilişkilerde başlatılan yeni açılımlarla sınırlı idi. Öte yandan 1989 yılında Gorbaçov liderliğinde başlatılan demokratikleşme rüzgarları karşısında Ramiz Alia'nın tavrı bu rüzgarın dışında kalmak şeklinde olmuştur. Alia, bu rüzgarı değerlendirirken demokrasi ve insan haklarının, Doğu Bloku ülkelerindeki derin ve geniş boyutlu sorunları çözümede tek başına yeterli olamayacağını savunarak, bunun ekonomik, toplumsal ve siyasal hayatta sivil savaşa kadar gidebilecek bir kaos ve anarşi ortamı yaratacağından duyduğu endişeyi belirtmiştir.⁷ Bu endişelerden yola çıkan Alia, Arnavutluk için değişimi kabul etmekle birlikte, bunun ancak sosyalist sistem içinde gerçekleşmesi gereğinden bahsetmiştir. Ancak bir yandan Doğu Blokunda demokratikleşme yönünde esen değişim rüzgarları, öte yandan Arnavutluk'un dış ilişkilerinde başlatılan liberalleşme, Arnavutluk iç siyasetindeki kısıtlayıcı rejim ile büyük bir çelişki yaratmıştır. Bu çelişkinin de etkisi ile toplumda iç siyasetin demokratikleşmesi yönünde yükselen talepler Alia ve partisini iç siyasette yeni düzenlemeler yapmak zorunda bırakmıştır. Bu konudaki en önemli adım 1990 Ekim'inde, parlamento seçimi ile ilgili yapılan yeni kanun tasarısıdır. Buna göre, değişik meslek gruplarının da aday gösterebildiği liste sistemine geçilmiş ve gizli oy pusulası ile oy verme prensibi kabul edilmiştir. Bunun anlamı, adaylar üzerindeki doğrudan parti kontrolüne son verilmesi idi. Ancak, bundan sonraki gelişmeler, örgütlü muhalefetin güçlenerek parti yönetiminin

⁶ Vickers/Pettifer, s.19; Edwin E. Jacques, *The Albanians an Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, (London: Mc Forland&Company, Inc., 1995), s.344

⁷ Vickers/Pettifer, a.g.e., s.19

kontrolünden çıkması ve ardından, 1990 yılının Aralık ayında muhalif partilerin kurulmasının resmen kabulü ile sonuçlanmıştır.

Demokratik muhalefetin resmen örgütlenmesi sürecinde ise ilk olarak Öğrenci Birliği'nin bu konudaki eylemleri göze çarpmaktadır. Bu Birliğin hakimiyeti altında gelişen ilk örgütlü muhalefetin 1990 yılının son üç ayında atağa kalkması üzerine Alia en azından kontrollü bir muhalefet oluşturmak amacıyla Arnavutluk Emek Partisi (AEP) üyesi bir doktor olan Sali Berisha'yı arabuluculuk rolü ile görevlendirmiştir.⁸ Böylelikle çok partili yaşama adım adım yaklaşılırken muhalefetin en azından Alia'nın güvendiği kişilerin liderliğinde kontrol edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim, 1990 yılı Aralık ayında, muhalif partilerin kurulmasına izin verilmesinin ardından ilk kurulan partilerden birisi, öğrenci birliğinin kontrolü altında gelişen hareketin desteklediği Demokratik Parti (DP) olmuştur. Muhalif parti oluşumlarının AEP'de başlatmış olduğu çözümlenme Ulusal Ticaret Birlikleri Federasyonu'nun AEP'den bağımsızlığını ilan etmesi⁹ ile devam etmiştir. Yine Arnavutluk'un önde gelen tarihçilerinden olan Arben Puto'nun girişimi ile oluşturulan İnsan Hakları Forum'u siyasi suçluların affını temine çalışmıştır. DP'nin resmi yayın organı olan Rilindja Demokratike 5 Ocak 1991'de faaliyete geçerek,¹⁰ savaş sonrası dönemin ilk resmi muhalefet yayını olma özelliğini kazanmıştır. 1991 genel seçimlerine giderken, seçimlere katılacak kayıtlı muhalif parti sayısı altıyı bulmuştur. DP'nin yanısıra Cumhuriyetçi Parti, Çiftçi Partisi, Çevre Partisi, ve Azınlık Yunan Demokratik Birliği (OMONIA) gibi daha küçük partiler de 1991 genel seçimlerine katılmışlardır.

1991 genel seçimleri Arnavutluk'ta tek partili yaşamdan çok partili yaşama geçişte bir dönüm noktası olmakla birlikte, sonrasında gelişen olaylar demokratikleşme yönündeki somut mücadelenin daha yeni başladığını göstermesi açısından kayda değerdir. Bunu en azından 1991 genel seçimlerinden günümüze dek süregelen demokratik alt yapının oluşturulması çabaları açısından söyleyebiliriz. Başka bir deyişle 1991 Genel Seçimleri'nden günümüze dek süre gelen çok partili yaşamı, daha çok, bir demokrasiye geçiş süreci olarak adlandırabiliriz. Bu sürecin en belirgin özelliğini ise siyasal istikrarsızlık olarak tanımlamak mümkündür. 1991 genel seçimleri de dahil olmak üzere günümüze kadar 2'si erken genel seçim olmak üzere 5 genel seçim yapılmış, yapılan seçimlerin hepsinde de seçim sandığından parlamen-

⁸ A.g.e., s.36

⁹ A.g.e., s.21

¹⁰ A.g.e., s.40; Hall, a.g.e., s.175

toda çoğunluğu elde eden tek partinin iktidarı çıkmıştır. Buna rağmen parlamenter demokratik rejimin mantığına ters bir biçimde olarak sandıktan çıkan bu siyasal iktidarlar kısa sürede meşruiyetlerini yitirerek siyasal istikrarsızlık ortamına süreklilik kazandırmışlardır. Bu saptamayı en azından 1991 Genel Seçimleri ile 1997 Erken Genel Seçimleri arasındaki dönem için yapabilmekteyiz. Nitekim, 1991 genel seçimlerini izleyen 1992 erken genel seçimleri ile 1996 genel seçimlerini izleyen 1997 erken genel seçimleri bunun en somut göstergeleridir. Ancak, 1997 genel seçimleri neticesinde kurulan ve Haziran 2001 genel seçimlerine dek kesintisiz görevde kalan Sosyalist Parti iktidarı (küçük ortaklarla birlikte oluşturulan Sosyalist Koalisyon iktidarı) dönemi ise, bu açıdan farklılık göstermektedir.

1991-1997 arası döneme damgasını vuran siyasal istikrarsızlık ve krizde şüphesiz ki Arnavutluk'taki iç ve dış barış ortamının yokluğu büyük rol oynamıştır. Bir yandan ekonomik gerilik, demokratik kurum ve kuralların eksikliği ve demokratik siyasal kültürün yokluğu iç barış ortamını güçleştirirken, Kosova merkezli sorunlar dış barış ortamının doğmasında en büyük engeli teşkil etmiştir.

İç barış ortamının yokluğu ile ilgili olarak, Arnavutluk'da 1999 Ekim'ine kadar demokratik bir anayasanın bulunmayışı, iktidar partilerinin ve liderlerinin otoriter eğilim ve tutumları, sosyal sınıfların belirsizliği ve bunun seçmen oylarında yarattığı bulanıklık, ekonomik gerilik ve belirsizlik gibi demokratik rejimin işlerliği ve toplumsal uyumun gerçekleşmesi açısından önem arzeden bir takım faktörleri sayabiliriz.

Dış barış ortamının yokluğu ile ilintili olarak da, komünizmin çöküşü ve demokratikleşme ile birlikte etnik kimliklerin tekrar iç ve dış siyaset arenasına girmesi, bunun ilgili devletler arasındaki ilişkilere yeni bir boyut getirmesi gibi, Arnavutluk açısından siyasal olduğu kadar ekonomik bedeli de olan bir takım faktörleri sayabiliriz.

1991 genel seçimleri ile geçilen çok partili yaşam daha başlangıçtan itibaren söz konusu iç ve dış faktörlerin etkisi altında, kendine özgü bir biçimde şekillenmeye başlamıştır. Yoğun bir komünizm karşıtı ve demokrasi yanlısı atmosfer içinde yapılan 1991 genel seçim sonuçları, şaşırtıcı bir biçimde, komünist tek parti döneminin tek sembolü olan AEP'ni tek başına iktidar yapmıştır. Uluslararası gözlemcilerin gözetim ve denetiminde, tüm demokratik kurallar işletilerek yapılan ve bu nedenle yapılma biçiminin demokratik kurallara uygunluğu tartışılmayacak olan¹¹ 1991 genel seçimlerinden çıkan bu sürpriz sonuç şu nedenlere bağlanabilir;

¹¹ A.g.e., s.54

Başta DP olmak üzere diğer muhalif partiler seçimleri kazanmak için AEP'nin sahip olduğu hiçbir imkana sahip değillerdi.¹² Özellikle, iktidara en yakın aday olarak görülen DP için söylemek gerekirse, her ne kadar anti-komünist ve demokratik muhalefetin en güçlü temsilcisi olarak seçimlere girmiş olsa da, parti örgütlenmesini her anlamda tamamlayacak ne yeterli zamana ne de maddi donanıma sahipti. Özellikle resmi yayın organlarının iktidar partisi lehine kullanımı DP'nin geniş kitlelere sesini duyurma şansını da ortadan kaldırmıştır. Uluslararası gözlemciler tarafından da eleştirilen basının taraflı tutumu, şüphesiz ki diğer faktörlerle birlikte seçimlerin sonuçlarını etkileyen bir faktör olmuştur. Bu nesnel koşulların yanı sıra şüphesiz ki seçmenin parti tercihinde geleceğe yönelik beklenti ve endişelerinin de büyük etkisi olmuştur.

1991 genel seçimlerinde kullanılan oyların, AEP'ni tek başına iktidara getirirken, DP'yi muhalefette bırakacak şekilde dağılımı en genel biçimiyle, değişimi istemeyenlerin, değişimi isteyenlere oranla daha fazla olduğu şeklinde de değerlendirilebilir. Başka bir deyişle, seçim sonuçlarını değişime karşı isteksiz olan kırsal kesim seçmeni belirlerken, değişimden ve köklü reformlardan yana olan, daha eğitilmiş ve bilgili şehirli kesim etkisiz kalmıştır. Bu noktada şüphesiz partilerin seçimlere girerken seçmene vadettikleri şeyler ile seçmenin bunun karşısındaki tavrı önemlidir. Demokratikleşme rüzgârını iktidara taşıyacak en kuvvetli aday olarak görülen DP, seçmenine toprak reformu, toprakta özelleştirme, Batılı bir gelecek ve Amerika ile yakın ilişkiler vad ederek¹³ seçimlere girerken AEP, daha çok, Gorbacov tipi bir ekonomik reform paketini seçmenin önüne sunmuş ve bunu da Parti'nin reformist grubunun önde gelenlerinden olan Fatos Nano'nun ağzından ilan etmiştir.¹⁴ Öte yandan, AEP, DP'nin aksine toprağın özelleştirilmesine karşı çıkarak, topraklarının elinden alınarak savaş öncesi dönemdeki eski sahiplerine yeniden dağıtılacağı endişesi taşıyan köylülerin güvenini kazanmış ve bu da seçim sandığına yansımıştır.

Şüphesiz ki bu sonuçlar, kısa süre sonra patlak verecek siyasal krizin gösterdiği gibi, güçlü bir hükümetin kurulması için gereken, her açıdan yeterince sağlıklı bir genel seçimin neticesi değildi.

Ramiz Alia'nın devlet başkanlığı, Fatos Nano'nun Başbakanlığı altında oluşturulan yeni yönetim yaklaşık elli yıllık bir komünist tek

¹² A.g.e., s.52

¹³ A.g.e., s.53

¹⁴ Aynı yerde; Nicholas Pano, 'The Process of Democratisation in Albania', *Politics, Power, and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, (UK, Cambridge University Press, 1997), ss.308-309

parti yönetiminin ardından demokratik bir biçimde oluşturulan ilk yönetimdi. Ancak iktidarın sahipleri komünist dönemin tek partisi olan ve 1991 demokratik genel seçimlerine aynı ad ile katılan AEP üyeleri idi.

İlk bakışta birbiriyle çelişir gibi gözükse de bu durum, demokratik süreci doğrudan kesintiye uğratmadığı gibi aksine, partinin kendi içinde demokratik normlara göre kademeli olarak reforme edilmesi ile sonuçlanmıştır. Seçimlerin hemen ardından Devlet Başkanı olarak seçilen Ramiz Alia'nın Parti Genel Sekreterliği'nden ve Politbüro'dan ayrılması, yeni Başkan Fatos Nano'nun basına ideolojik değerlerden çok ulusal değerleri ön plana çıkaran demeçler vermesi gibi girişimler, partinin reforma dönük yüzünü göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan Nano Hükümeti'nin seçimlerde vadettiği üzere kapsamlı özelleştirme ve pazar ekonomisine hızlı geçişi içeren ekonomik reform paketini meclise sunması bu konudaki kararlılığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak, yeni yönetimin karşı karşıya kaldığı %260 civarında enflasyon ve %70'ler üzerinde işsizlik¹⁵ içeren hızlı ekonomik çöküntü ve yetersiz dış yardımlar, seçim sandığından çıkan desteği kısa sürede muhalefete dönüştürmüştür. Yeni kurulan bağımsız Ticaret Birliği'nin örgütlediği genel grev, dördüncü haftasında iktidardaki hükümeti DP ile geçici bir koalisyon kurma girişiminde bulunmaya zorlamıştır. Böylelikle AEP'ne karşı seçim sandığından yeterince güçlü çıkamayan muhalefet (ki bunun tabanını, çoğunluğu sanayi ve ticaretle uğraşan kentsel nüfus oluşturuyordu) ekonomideki gücünü kullanarak iktidardaki yönetimi istifaya zorlamıştır. 1991 Genel Seçimleri'nden sonra hızla gelişen olaylar komünist dönemin tek ve en önemli sembolü olan AEP'ni, yaklaşık elli yıl sonra iktidardan indirmekle kalmamış, aynı zamanda partinin kendi içinde önemli bir dönüşüm geçirmesine de ortam yaratmıştır. Fatos Nano yönetiminin istifasının ardından AEP'nin yanısıra muhalif partilerin de içinde yer aldığı bir Milli İstikrar Hükümeti (Government of National Stability) kurulmuştur.¹⁶ AEP'nin Onuncu Kurultayı (10 Haziran 1991) bu dönemde yapılmış¹⁷ ve Sosyalist Parti (SP) adını alan AEP kendisini Batı Avrupa solu çizgisine çekerek bir dizi iç reform geçirmiştir. Genel grev kararı ile gerileyen ekonomik yapı iç siyasi yaşamı etkilemekle kalmamış, neden olduğu dış göç dalgası ile uluslararası camianın da dikkatlerini üzerine çekmiştir. Bunun en önemli sonucu Avrupa Birliği'nden çıkan acil yardım kararı olmuştur. Ekonomik gerileyişin yarattığı sosyal patlamaların sorumluluğunu daha fazla üstlenmek istemeyen DP Milli

¹⁵ A.g.e., s.64

¹⁶ A.g.e., s.64; Jacques,s.678; Pano, s.315-316

¹⁷ Jacques, s.679-680

İstikrar Hükümeti'nden çekilerek 1992 erken genel seçimlerine giden yolu açmıştır.

Demokratik Güçlerin İktidar Zaferi: 1992 Erken Genel Seçimleri

DP'yi iktidara taşıyan 1992 Erken Genel Seçimleri'nin Arnavutluk'taki siyasi gelişmeler açısından iki önemli sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi, Tiran'daki eski komünist elitlerin siyasetin yeni çoğulcu yapısına kendilerini adapte etmekte başarılı olamadıkları ortaya çıkmıştır. İkinci olarak ise, siyasi zemin muhalefetin en önde gelen isimlerinden olan Sali Berişha'nın kişiliğinde odaklanmış bir başkılık rejimine doğru kaymaya başlamıştır.¹⁸

Parlamento'daki DP üyelerinin girişimi ile seçim kanunu tasarisında yapılan değişiklik neticesinde OMONIA (Yunan etnik nüfusu temsil ediyor) ve PRESFA (Makedon etnik nüfusu temsil ediyor) gibi "etnik prensipler" üzerine kurulu partilerin seçime girmesinin engellendiği 1992 Erken Genel Seçimleri'nde 12 parti yarışmıştır. Seçimlerin galibi, yerel desteğinin yanısıra başta ABD olmak üzere dış desteğe sahip olan Sali Berişha ve onun partisi DP olmuştur. DP Parlamento'daki 140 sandalyenin 92'sini alırken, SP 38, Sosyal Demokrat Parti 7, İnsan Hakları Birlik Partisi 2 sandalye kazanabilmiştir. Böylelikle yaklaşık 50 yıllık komünist yönetimin siyasal çemberi kırılırken, Sali Berisha, Kral Zogu'dan sonra komünist olmayan ilk Devlet Başkanı sıfatını kazanmıştır.

Sali Berişha'nın elde ettiği zaferde seçmenin gittikçe çeşitlenen ve artan beklentilerinin bir an önce karşılanması arzusunun yanısıra, ülke genelinde duyulan güçlü bir otorite ihtiyacı da büyük rol oynamıştır. Bu konuda ABD'nin Sali Berisha'ya açıktan desteği de¹⁹ şüphesiz ki yadsınamaz.

Ancak, sistemin hızlı siyasal değişimin toplumda yarattığı beklentileri, aynı hızda karşılamadaki yetersizliği, 1992 Erken Genel Seçimleri sonrasının siyasi hayatına damgasını vuracak yeni gelişmelere neden olmuştur. Sali Berisha'nın Devlet Başkanlığı ve Alexander Meksi'nin Başbakanlığı altında oluşturulan yeni hükümet iktidara geldikten kısa bir süre sonra gerek seçmen tabanında, gerekse parti örgütünde bir çözülme ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum uzun vadede DP iktidarında, Sali Berisha'nın kişiliğinde belirginlik kazanacak bir otoriterleşme eğilimine yol açmıştır.

¹⁸ Vickers/Pettifer, s.95

¹⁹ A.g.e., s.95

Bir yanda DP'nin seçim öncesi vaatleri karşısında beklentileri yükseltilmiş olan seçmenin bir an önce bunlara kavuşma arzusu, öte yandan süre gelen işsizlik, yabancı yatırımların yokluğu ve bunlara ilaveten Kuzey sınırlarında dolaşan savaş bulutlarının getirdiği moral çöküntüsü seçmeni, kısa sürede bir güven bunalımına sürüklemiştir. Mart 1992 Erken Genel Seçimleri'nin ardından yapılan yerel seçimlerde (27 Ağustos 1999) SP'nin oylarını yükseltmesi²⁰ seçmen tercihinin partiler arasındaki ani değişimini göstermesi açısından önemlidir.

Bu, şüphesiz ki geçiş döneminin hızlı ekonomik, toplumsal, siyasal değişim ve dönüşüm koşulları altında, henüz parti bağlılıklarının gelişmemiş olmasının da bir sonucudur. Nitekim, seçmen davranışındaki bu hızlı değişim ve belirsizlik siyasi parti yelpazesinde de bir genişlemeye ve çeşitlenmeye yol açmıştır. 1992 Eylül'ünde DP'den kopan bir grubun Democratic Alliance adı altında yeni bir parti kurmuş olmaları,²¹ bu genişlemenin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan Sali Berisha liderliğindeki DP iktidarının uygulamaları ve bunun sonuçları da seçmen davranışını belirleyen önemli bir faktör olmuştur.

Bu konudaki en belirgin gelişme DP iktidarı döneminde hazırlanıp 1994 Ağustosunda referanduma sunulan 1994 Anayasa taslağının seçmenin %55 hayır oyu ile reddedilmiş olmasıdır. Bu durum Sali Berisha ve partisini iktidara getiren seçmenin 2 yıl sonra bu iktidara verdiği desteği çektğini göstermesi açısından önemlidir. Bu tarihe kadar DP iktidarının uyguladığı iktisadi, kültürel ve siyasi politikalara kısaca göz atacak olursak, iktisadi alanda toplumun beklentilerine cevap verebilecek düzeyde bir adım atılmadığı bir gerçektir. Beklenenin aksine, yabancı yatırım gelmemiş ve İktisadi çöküntü devam etmiştir. Bu da iş ve aş bekleyen toplumsal kesimlerde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Öte yandan 1991 sonlarında başlatılan topraktaki özelleştirme Berisha iktidarı döneminde de devam etmiştir.²² Ancak, bu durum komünist yönetim altındaki kolektif toprakların özelleştirilmesiyle ortaya çıkan yeni toprak sahibi sınıf ile bu toprakların savaş öncesi dönemdeki eski sahipleri arasında yeni bir çekişmeyi başlatmıştır. Gücünü daha çok, Balli Kombetar, Legaliteti, Ulusal Birlik Partisi ve Cumhuriyetçi Parti ile DP'nin uç sağ kesimleri gibi sağ-kanat grup ve partilerden alan eski toprak sahipleri ile yeni toprak sahipleri arasındaki bu çekişme,²³ Berisha iktidarının karşısına büyüyen bir siyasal sorun olarak çıkmıştır.

²⁰ A.g.e., s.87

²¹ Aynı yerde

²² A.g.e., s.91

²³ A.g.e., s.234

Yine, bu dönemde dış iktisadi ilişkiler açısından İslam ülkeleri ile kurulan yakın ilişkiler, yeni bir tartışma yaratmıştır. Avrupa sermayesinin ülkeye gelmesi konusunda yaşanan hayal kırıklığı ortamında İslam ülkeleri ile geliştirilen iktisadi ilişkiler özellikle basında "Avrupa mı İslam mı?"²⁴ türünden tartışmalara yol açmıştır. Demokrasiye geçişle birlikte dinsel aktiviteler üzerindeki yasakların kalkması Arnavutluk'da Müslüman, Katolik ve Ortodoks misyoner faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Çatışmacı bir özelliğe sahip olmamakla birlikte üç farklı dinsel çevrenin Arnavutluk'daki yoğun faaliyetlerinin gündemde olmasının yanısıra Sali Berisha'nın müslüman kökenli olması bu konudaki tartışmaya daha da bir önem katmıştır. Ancak gerek toplumda, gerekse yönetim çevrelerinde gittikçe artan dinsel hassasiyet Sali Berisha'yı bu konuda bir açıklama yapmak zorunda bırakmıştır. 1993 Ekim'inde kendisi ile yapılan bir röportajda Sali Berisha, Arnavutluk Devleti'nin laik niteliğinin değişmezliği ilkesine vurgu yaparak, dini siyasi bir araç olarak görme eğiliminin bulunmadığını belirtmiştir.²⁵ Ancak, yine de Berisha, başta SP olmak üzere siyasi muhaliflerinin sert eleştirilerinden kurtulamamıştır.

Bu dönemde bir başka hassasiyet konusu, Kosova Arnavutlarının Sırp yönetiminden bağımsızlaşma arzuları ile gündeme gelen "Ulusal Birlik" ya da "birleşme" meselesi olmuştur. Komünist dönem boyunca, Arnavutluk'un komünist yöneticileri tarafından uzun yıllar ihmal edildikleri inancında olan Kosova Arnavutları için demokratik bir Arnavutluk büyük umut kapısı olmuştur. Kosova Arnavutları'nın Sırp yönetiminden bağımsızlaşma girişimleri, 24 Mayıs 1991'de İbrahim Rugova'nın Kosova Meclisi tarafından Kosova Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı olarak seçilmesi ile başlamıştır. Ardından 30 Eylül 1991'de Kosovalı nüfus arasında yapılan referandumda Kosova'nın bağımsız ve egemen bir devlet olduğu ezici bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Sırp yönetimi tarafından yasal olarak kabul edilmeyen Bağımsız Kosova Cumhuriyeti Ekim 1991'de Arnavutluk Devleti tarafından resmen tanınmıştır. 1992 erken genel seçimleri öncesinde Berisha ve partisinin Kosova meselesine sahip çıkmaları ve iktidara gelmeleri durumunda "Balkan duvarını" yıkma iddiaları²⁶ Kosovalı Arnavutlar tarafından büyük destek bulmuştur. Seçim kampanyasında Berisha ve partisine Kosovalı Arnavutlar'dan gelen maddi destek, Berisha'nın iktidara gelmesi ile birlikte büyük bir umuda dönüşmüş ve "Birleşmiş

²⁴ A.g.e., s.105

²⁵ A.g.e., s.107

²⁶ A.g.e., s.150, Kosova ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Malcolm Noel, *Kosovo A Short History*, Macmillan Publishers Ltd. London, 1998

Arnavutluk" tezi Kosovalı Arnavutlar arasında uzun yıllardan sonra yeniden canlılık kazanmıştır. Bu konuda Kosovalı Arnavutların yanısıra, Arnavutluk'daki Kuzeyli Gega'lar ile siyasi yelpazenin sağ ucunda yer alan Balli Kombetar'ın aşırı duygusal ve gerçekçi olmayan birleşme tezlerine ve bu konudaki baskılarına karşılık, Sali Berisha, gerek Arnavutluk'un dahili koşullarını gerekse uluslararası ve bölgesel koşulları göz önüne alarak olabildiğince gerçekçi bir politika izlemeye çalışmıştır. Kosova Cumhuriyeti ile Arnavutluk Devleti arasında bir dizi ekonomik, siyasî ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi yönünde adımlar atılırken Kosova'nın siyasi geleceği konusunda daha çok ABD eksenli bir politikanın izlenmesi tercih edilmiştir.²⁷ Bunun anlamı, sınırların değişmezliği ilkesine sadık kalınarak Sırp yönetiminde özerk bir Kosova'nın yaratılması için çaba göstermek idi. Gerçekten de, Arnavutluk'un içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal belirsizliğin yanısıra, uluslararası toplumun ve ABD'nin bölgesel istikrarın korunması yönündeki hassasiyeti göz önüne alındığında, her iki tarafın da, uzun vadeli çıkarları açısından olabilecek en gerçekçi çözüm bu olabilirdi. Arnavutluk ile Kosova'nın birleşmesini öngören sınır değişikliğine yönelik bir çözüm her iki taraf için de felakete sonuçlanacak kanlı bir savaşa yol açabilirdi. Nitekim, Bosna örneğinde olduğu gibi, ikinci bir bölgesel felakete ne ABD'nin ne de uluslararası toplumun izin vermeyeceği de ortada idi. Ancak artan Sırp baskısı ve fiziksel şiddet olaylarının askeri bir müdahaleyi zorunlu kılacak boyutlara erişmesi²⁸ Kosova'daki siyasi çevrelerde büyük rahatsızlık yaratırken, Berisha'nın Kosova karşısında izlediği ılımlı politikaya yönelik sert eleştiriler de yükselmeye başlamıştır. Özellikle 1993 yılı boyunca Sali Berisha ile Kosovalı militan siyasetçiler arasında gelişen karşılıklı sert açıklamalar²⁹ dikkate değerdir. Ancak, 1994 ortalarına gelindiğinde Kosova'nın siyasi geleceği konusunda, Kosovalı siyasî liderler arasında ortaya çıkan görüş farklılıkları Kosova-Arnavutluk ilişkilerine yeni bir boyut getirmiştir. Bu farklılaşmada Kosova Demokratik Birliği (LDK) ve Kosova Cumhuriyeti lideri İbrahim Rugova, Kosova'nın bağımsızlığını arzulayan radikal grup karşısında, daha barışçı bir çözümden yana olan ılımlı grubun başında yer almıştır. Bu durum Kosova'nın siyasi geleceği konusunda Tiran'ın resmi politikası ile LDK lideri Rugova'nın politikaları arasında uzun vadeli bir paralellik oluşturmuştur.

²⁷ A.g.e., s.155

²⁸ Hugh Poulton, *Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, Yavuz Alagon (çev.), (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1993), s.83-90

²⁹ A.g.e., s.160-161

Bu dönemde, Berisha yönetiminin izlediği iç ve dış politikalar gerek seçmen davranışında, gerekse siyasî yelpazede yeni oluşumlara yol açmıştır. DP'nin iktidara gelmesinden kısa süre sonra parti örgütü içinde muhalif bir grup Demokratik Birlik adı altında yeni bir parti kurarak DP'den ilk kopuşu gerçekleştirmiştir. Gerek parti içi kişisel çekişmeler, gerekse DP'nin siyasî çizgisine duyulan tepki neticesinde 1992 Eylül'ünde bir grup aydın tarafından kurulan Demokratik Birlik ılımlı milliyetçi ve laik söylemi ile siyasî yelpazede DP'den daha fazla merkeze yakın bir konumda, yerini almıştır. Gerek İslâm ülkeleriyle ilişkiler konusunda, gerekse Kosova konusunda Demokratik Birlik merkez sağı ılımlı sesi olmuştur.

DP'deki ılımlı kanadın kopması ile başlayan bölünme 1993 yılı sonunda parti içindeki milliyetçi muhafazakar unsurların kopuşu ile devam etmiştir. 1993 sonunda Petrit Kalakula'nın DP'den ihracı neticesinde kurulan Demokratik Sağ Parti "Büyük Arnavutluk"un kurulması ve tarımsal arazilerin savaş öncesi eski sahiplerine verilmesi gibi prensipleri savunarak DP'nin daha sağında yerini almıştır. DP'deki bu çözülmeye paralel olarak siyasî yelpazenin en sağında yer alan partilerin (Cumhuriyetçi Parti, Legaliteli, Balli Kombetar) DP iktidarına karşı birleşik bir koalisyon oluşturarak güç birliğine gitme çabaları DP'nin destek tabanında bir erozyona yol açmıştır. Tarımsal arazilerin savaş öncesi eski sahiplerine verilmesi, Kosovalı Arnavutların haklarının desteklenmesinde daha sert bir tutum izlenmesi gibi görüşleri savunan sağ güçler koalisyonuna Kosovalı Arnavutlardan da siyasî ve maddî destek gelmeye başlamıştır.³⁰ Sağ partilerdeki güç birliği koalisyonu Berisha'ya ve onun politikalarına yönelik eleştirilerini yükseltirken, Berisha'nın komünist dönemdeki AEP ile olan ilişkilerini gündeme getirerek iktidara karşı bir yıpratma politikası başlatmışlardır. Sağ uçtaki güç birliğinin Berisha karşıtı eylemleri, özellikle Legaliteti ve Balli Kombetar tarafından temsil edilen, Kral Zogu ve onun 1929 Anayasası yanlısı monarşist eğilimlerin tırmandırılmasına kadar varmıştır. Ancak bu siyasî radikalizmin son aşaması olan, ne 1929 Zogu Anayasası'na destek çağrıları ne de Kral Zogu'nun oğlu Lega'nın 1993 Kasım ayında taht mirasçısı olarak sürgünde bulunduğu İspanya'dan Arnavutluk'a gelmesi, hareketin ateşli taraftarları dışında Arnavutluk halkından ciddi bir destek bulamamıştır.³¹ Radikal sağdaki Berisha karşıtı bu güç birliğinin yanısıra, Berisha'nın, ülkenin en büyük muhalefet partisi olan SP'ye yönelik baskıcı uygulamaları onun otoriter eğilimleri konusunda sert eleştirilere neden olmuştur. SP lideri ve eski Başbakan Fatos Nano

³⁰ A.g.e., s.251-252

³¹ A.g.e., s.236

ile 1991-92 döneminin dört aylık geçiş hükümeti başbakanlığını yapan Vilson Ahmeti'nin geçmiş dönemdeki yolsuzluklarla ilgili olarak gözaltına alınması, Berisha karşıtı görüş ve yayınlara getirilen yasaklayıcı uygulamalar, bürokratik yönetim kadrolarının daha çok Sali Berisha'nın destekçisi olan Kuzeyli Arnavutlarla doldurulması, idari kararların parlamento ve muhalefetin dışlanarak Sali Berisha'nın kişisel yetki alanı için alınması gibi komünist dönemin otoriter uygulamalarını hatırlatır türdeki uygulamalar DP'nin 1992 erken yerel seçimlerinde kısa bir süre için yakaladığı popüler desteği bir anda ortadan kaldırmıştır. Nitekim DP'nin ve Sali Berisha iktidarının 1992 erken genel seçimlerinden sonra verdiği ikinci büyük sınav olan 1994 Anayasası referandumu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1991 genel seçimlerinin ardından parlamenter çoğunluğa sahip olan AEP tarafından hazırlanan 1991 Anayasası gerek hazırlanma biçimi açısından, gerekse getirdiği hükümler açısından çoğulcu siyasal yapının ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktı.³² Bu nedenle demokratik bir anayasanın yapılması meselesi, çözümlenmesi gereken önemli bir sorun olarak gündemi işgal etmekteydi. 1994 yılı ortalarına gelindiğinde, Sali Berisha hem siyasal desteğini artırmak, hem de seçmen nezdinde iktidarını sınamak amacıyla enerjisini anayasa sorununun çözümüne harcamıştır. Bu amaçla partiler arası çalışma grupları tarafından üzerinde uzun süredir tartışılan anayasa tasarisına son şekli vermek üzere Amerikalı akademik hukukçular görevlendirilmiştir. Ancak ortaya çıkan son haliyle Anayasa metni, hali hazırda Sali Berisha'nın kişiliği etrafında gelişmekte olan güçlü bir başkanlık rejimi modeli getirmekte idi.³³ Yasama ve yargı karşısında yetkileri artırılmış güçlü bir başkanlık modelinin yanısıra, bu metin gösteri ve toplantı haklarını da hükümetin iznine bağlayan bir takım anti-demokratik hükümler içermekte idi. En tartışmalı hüküm ise devlet başkanına tanıdığı, hükümete yönelik suç araştırmalarını durdurma yetkisi idi. Anayasanın içeriğindeki anti-demokratik hükümlerin yanısıra, Anayasa'nın parlamenter süreç dışlanarak getirilen son haliyle referanduma sunulması gibi, yapılma sürecindeki anti-demokratik uygulamalar başta muhalif partiler olmak üzere DP'nin kendi içinden de sert eleştirilere ve protestolara neden olmuştur.³⁴ Tüm bu tepkilere rağmen, referanduma sunulan 1994 Anayasası en sert yanıtı halktan almış ve Anayasa %40 evet oyuna karşılık %55 hayır oyu ile reddedilmiştir. Anayasa'nın kendisine olduğu kadar DP iktidarına karşı da gelişen

³² Jacques, s.677

³³ Vickers/Pettifer, s.259

³⁴ A.g.e., s.260; Pano, s.326-329;

güçlü muhalefetin bir göstergesi olan 1994 Anayasa Referandumu, ilginçtir ki, yaklaşık 2 yıl sonra yapılacak olan Mayıs 1996 genel seçim sonuçları için yeterince isabetli bir gösterge olamamıştır.

1996 Genel Seçimleri'nden 1997 Erken Genel Seçimleri'ne Giderken Demokraside Büyük Bunalım

DP'yi tek başına iktidara taşıyan Mayıs 1996 Genel Seçimleri'ne ikinci başkan Namık Dokli'nin liderliğinde katılan SP, seçim kampanyalarına kendi içinde "Avrupa sosyalistleri" ve "eski komünistler" olarak belirginleşen bir kamplaşma ile girmiştir. "Avrupa sosyalistleri", kendilerini hâpiste bulunan SP lideri Fatos Nano'nun izleyicileri olarak tanımlarlarken, daha muhafazakar çizgide bulunan "eski komünistler" Xervat Pellumbi'nin liderliğinde örgütlenmişlerdir. Öte yandan, hem SP, hem de DP genel seçimler öncesinde kendi bünyelerindeki komünist döneme ait unsurları temizleme ya da bu döneme ait izleri ortadan kaldırma³⁵ çabası içine düşmüşlerdir. 1996 Genel Seçimleri'nin, belki de en önemli özelliği dört yıllık iktidarı boyunca, otoriter uygulamalarından dolayı eleştirilen Berisha yönetimi altında yapılan ilk parlamenter seçim olması idi. Nitekim, seçim sonuçlarına muhalefetten yükselen itirazlar, daha çok, bu seçimlerin Berisha yönetiminin baskıcı polisiye uygulamaları altında yapıldığı ve sonuçların tamamen uydurma olduğu iddiaları üzerine yoğunlaşmıştır. DP'yi ilk turda ezici bir çoğunlukla iktidara taşıyan seçim sonuçlarına gerek muhalefetten gerekse yabancı ve yerli gazetecilerden yükselen itirazlara ve sokaktaki protesto gösterilerine DP iktidarının yanı sıra yine polisiye önlemler almak³⁶ şeklinde olmuştur.

Muhalefetin katılmadığı ikinci tur oylama Haziran ayında yapılmış ve oylasız geçmiştir. Ancak, seçimlerin ardından sokak gösterilerine karşı alınan polisiye önlemler ve uygulanan şiddet, uluslararası çevrelerde yaygın eleştirilere yol açarken Avrupa konseyi, seçimlerin iptal edilmesi ve sekiz ay sonra yeniden yapılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak, Sali Berisha'nın yükselen tüm bu eleştirilere rağmen seçimleri yenilememekte direnmesi Batılı çevrelerde Berisha yönetimine yönelik endişe ve şüphelerin artmasına yol açmıştır.

DP parlamentoda elde ettiği 2/3'den fazla çoğunluğa dayanarak, Alexandr Meksi başbakanlığında hükümet faaliyetlerine girişirken, parlamento dışından muhalefet yapmayı tercih eden SP içinde partinin reforme edilmesi konusunda yeni bir tartışma başlatılmıştır.³⁷

³⁵ A.g.e., s.279

³⁶ A.g.e., s.285-286

³⁷ A.g.e., s.287

1996 genel seçimlerinden 1997 erken genel seçimlerine kadar olan sürece baktığımızda DP'nin, bu süreç içinde, iktidarda aşırı derecede yıpranırken, SP'nin gerek parti örgütü düzeyinde gerekse seçmen tabanında önemli bir ölçüde derlenip toparlanmaya başladığı görülmektedir.

1997 Erken Genel Seçimleri'ne giden süreci başlatan gelişmeler DP'nin izlediği yanlış ekonomik politikalarından kaynaklanmakla birlikte, bir başka önemli nedeni, başta ABD olmak üzere Batılı çevrelerin Berisha iktidarına besledikleri güven ve ümidi kaybetmiş olmaları ve Berisha'ya biçtikleri güçlü siyasi liderlik rolüne artık son vermek istemeleri idi. Özellikle Kosova'daki durumun son derecede gerginleştiği bir ortamda, Arnavutluk gibi sorunun odak noktasında bulunan bir ülkede, istikrarsızlık kaynağı olacak bir siyasi lidere daha fazla ne kadar tahammül edebileceği de şüpheli idi. Nitekim, 1992 Erken Genel Seçimleriyle başlayan DP iktidarının ekonomik bilançosu hiç de iç açıcı değildi. Öte yandan demokratikleşme yönünde yeterince tatmin edici adımlar atılamamış, seçmenin demokratik siyasi rejime güveni yeterince sağlanamamıştı. 1996 Genel Seçimleri'ne karşı yükselen itirazlar da, zaten seçim sonrası kurulan DP iktidarını tartışmalı bir konuma sokmakta idi.

Nitekim, DP iktidarının sonunu getirecek olan gelişmeler, 1992 yılından beri izlediği ekonomik politikaların dibe vurması ile başlamıştır. İnsanlara kısa ve çabuk yoldan zengin olma umudu veren yüksek faizli borç verme sisteminin bir devlet politikası olarak desteklenmesi, uzun vadede bir iktisadi felakete yol açacak gelişmelere neden olmuştur. Sistemin çökmesi ile birlikte, birikimlerini bu türden finans kurumlarına kaptıran geniş kitleler arasında patlak veren isyan, kısa sürede bütün toplumu içine çeken ve devletin bütün kurumlarını felce uğratan bir genel isyana dönüşmüştür. Böylelikle Berisha iktidarının iktisadi alanda izlediği serbest-pazar modeli ciddi siyasi sonuçları da beraberinde getiren bir kriz dönemine girilmesine sebep olmuştur.

Berisha iktidarının ayaklanmacılara ve isyanı destekleyen sosyalistlere yönelik aldığı polisiye önlemler isyanın boyutlarını daha da genişletmiştir. İsyancıların askeri kışlalara saldırarak çok sayıda silâh ele geçirmesiyle hızlanan şiddet olayları ülkeyi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir. 3 Mart'ta Alexandr Meksi Hükümeti'nin istifasıyla tatmin olmayan isyancıların, Sali Berisha Devlet Başkanlığından istifa edene kadar silahlı eylemlere devam kararı almaları,³⁸ Başkim Fino başbakanlığında, SP liderliğinde, geçici bir koalisyon hükümetinin

³⁸ *Yeni Yüzyıl*, 8 Mart 1997

kurulmasına yol açmıştır. Arnavutluk'da tırmanan siyasi gerginliğin tehlikeli boyutlara ulaşması ve uluslararası ortamın gündemine girmesinin ardından, ülkeye, bölgede üç ay görev yapacak çok uluslu barış gücü ve insani yardım gönderme kararı alınmıştır.³⁹ İçinde Türkiye'nin de yer aldığı, sekiz ülkenin katkıları ile oluşturulan çok uluslu barış gücünün Nisan 1997'de Arnavutluk'a ulaşmasının ardından ülke, Geçici Koalisyon Hükümeti'nin aldığı kararla, 29 Haziran'da yapılacak erken genel seçimler için yoğun bir seçim atmosferine girmiştir. İsyancılardan Sali Berisha'ya yönelik tehditlerin yükseldiği⁴⁰ bir ortamda, hem devlet başkanlığı hem de parlamento için yapılan seçimler neticesinde Sosyalistler ezici bir çoğunlukla iktidara gelmişlerdir. Recep Meydani'nin Devlet Başkanlığı Fatos Nano'nun başbakanlığı altında oluşturulan beş partili Sol Koalisyon Hükümeti göreve geldikten kısa bir süre sonra bir çok alanda yapılacak reform düzenlemelerini gündemine almıştır. 1997 Ağustos'unda Roma'da 35 ülke ve uluslararası örgütün katıldığı bir toplantıda alınan Arnavutluk'a finansal destek kararının ardından, Fatos Nano hükümetin önceliklerini polis teşkilatı, ordu, ticaret, finansal sistem ve Anayasa'nın yeniden yapılandırılması olarak açıklamıştır.⁴¹ Sosyalistlerin iktidara gelmesi ile birlikte Fatos Nano hükümetine gerek IMF kanalıyla gerekse uluslararası diğer finans kurumları kanalıyla gelen finansal destek Kosova krizinin tırmanması ile birlikte süreklilik kazanmıştır.

Tırmanan Kosova Krizi ve Arnavutluk'daki Siyasal Yaşama Etkileri

1997 erken genel seçimleri neticesinde iktidara gelen sosyalistlerin Kosova krizinin tırmanma eğilimine girdiği bir dönemde göreve başlamış olması, bu iktidara, Balkanlarda istikrarın korunması konusunda iyice hassaslaşan Batılı devletlerin koruyucu şemsiyesinden çok daha fazla faydalanma imkanı tanımıştır. Başta Yunanistan'ın açık desteği olmak üzere, Batılı devletlerin Fatos Nano iktidarına verdikleri siyasi destek kısa süre sonra mali desteğe dönüşmüştür ve şüphesiz ki, bu, başlangıç için oldukça olumlu bir gelişme idi. Dış mali yardım ve desteğin garantilenmesi ile birlikte ekonomik, siyasi ve toplumsal alanın reforme edilmesi yönündeki umut verici açıklamalar ve girişimler toplumdaki güven bunalımını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. IMF'nin, Arnavutluk için öngördüğü üç yıllık yardım planı

³⁹ *Yeni Yüzyıl*, 13 Nisan 1997

⁴⁰ *Hürriyet*, 29 Haziran 1997

⁴¹ *Balkan News*, 10-16 Ağustos 1997

için gereken altı aylık ekonomik istikrar programının başarılı bulunması üzerine, planın Mart 1998 tarihinden itibaren yürürlüğe konulması⁴² oldukça olumlu gelişmelerdi. Öte yandan Yunanistan ile yapılan ikili ekonomik, endüstriyel, teknik ve bilimsel alanda işbirliği anlaşmaları⁴³ da, Fatos Nano dönemindeki Yunanistan – Arnavutluk yakınlaşmasına en somut örnek idi. Başta Yunanistan olmak üzere Batılı devletlerle başlayan yakınlaşma, şüphesiz ekonomik alanla sınırlı kalmamış, özellikle Kosova kirizinin ileri boyutlara ulaşması ile birlikte siyasi bir niteliğe de bürünmüştür. Öte yandan Fatos Nano'nun bölgesel barış ve istikrarın korunması için komşu ülkelerle örnek ilişkiler geliştirme yönündeki dış politikası da Dışişleri Bakanı Paskal Milo tarafından bizzat beyan edilmiştir.⁴⁴ 15-16 Ocak 1998 tarihleri arasında Paskal Milo'nun FYROM'u ziyareti⁴⁵ ve iki taraflı işbirliği paktının imzalanması, ardından Yunanistan ile yapılan ikili ekonomik işbirliği anlaşması⁴⁶ bu politikanın bir parçası idi. Nitekim, Mart 1998 başında Kosova'daki durumun gerginleşmesi üzerine Fatos Nano'nun Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis'den bizzat arabuluculuk yapmasını rica etmesi⁴⁷ bölgesel ilişkilerde, Yunanistan ağırlıklı bir politikanın izleneceğini de açıkça göstermekte idi. Buna karşın Kosova sorununun daha kapsamlı bir çözümünde, Fatos Nano başta NATO olmak üzere uluslararası askeri ve siyasi örgütlerin kararlarıyla uyumlu bir dış politika izlemiştir. Kosova'da ılımlı lider Rugova'dan bağımsız olarak hareket eden, bağımsızlıkçı Ulusal Kurtuluş Cephesi (UÇK) nin, Sırp yönetimine karşı başlattığı silahlı mücadelenin geniş boyutlara varması üzerine harekete geçen Uluslararası Temas Grubu'nun Sırp yönetimine karşı izleyeceği caydırıcı politikalar Rusya'nın ve Fransa'nın muhalefeti⁴⁸ nedeniyle sınırlı kalırken, Yunanistan, özellikle sınırların değişmezliği konusundaki hassasiyetini bu dönemde sık sık dile getirmiştir.⁴⁹ Miloseviç'in Kosova meselesini bir iç sorun olarak tanımlamaktaki ısrarlı tutumuna en büyük destek Rusya'dan gelmiştir. Şüphesiz ki, bu türden hassasiyetler uluslararası örgütlerin harekete geçmesini yavaşlatıcı faktörler olarak sorunun çözümünü geciktirmiştir. Bu durum Kosova'daki UÇK silahlı mücadelesine verilen desteği arttırırken ılımlı lider

⁴² *Balkan News*, 1-7 Mart 1998

⁴³ A.g.e.

⁴⁴ *Balkan News*, 18-24 Ocak 1998

⁴⁵ *Balkan News*, 1-7 Mart 1998

⁴⁶ *Balkan News*, 25-31 Ocak 1998

⁴⁷ *Zaman*, 4 Mart 1998

⁴⁸ *Zaman*, 10 Mart 1998

⁴⁹ *Balkan News*, 23-29 Ağustos 1998

Rugova'nın Kosovalı Arnavutlar arasındaki destek tabanını zayıflatmıştır.⁵⁰ Kosovalı Arnavutlar tarafından büyük bir umut olarak görülen Sali Berisha'nın iktidardan inmesi ve yerine Kosova sorununa daha mesafeli yaklaşan Fatos Nano'nun gelmesi, şüphesiz ki Kosova'daki radikal unsurlar arasında büyük hayal kırıklığı yaratmıştı. Bu nedenle, Fatos Nano'ya duyulan güvensizlik de UÇK mücadelesini Kosovalı Arnavutlar arasında daha yaygın olarak kabul gören ve desteklenen bir hareket haline getirmiştir. Nitekim, Batı'nın arabuluculuk girişimlerinde Rugova'nın yanısıra UÇK liderlerini de siyasi bir muhatap konumuna yükselten asıl faktör UÇK'ye verilen bu yaygın destek olmuştur.⁵¹

Kosova sorununun çözümünde önemli bir ilk adım olan Rambouillet Barış Görüşmeleri'ne başlanması UÇK'nın askeri gerileyişinin uzlaşmacı bir tavır içine girmesi ile mümkün olabilmiştir. Kosovalı liderlerin Rambouillet Barış Görüşmeleri'ne katılmaları ve Fatos Nano'nun yoğun çabaları neticesinde 15 Mart 1999'da Paris'te yapılan barış anlaşmasına imza koymaları, bu anlaşmaya egemenlik haklarını ihlal ediyor diye yanaşmayan Miloseviç karşısındaki konumlarını güçlendirmiş ve mücadelelerine uluslararası örgütler düzeyinde bir haklılık kazandırmıştır. Kosova'ya muhtariyet hakkını veren bu uluslararası barış planını Kosova'nın yüzyıllardır özlediği bağımsızlığa kavuşması için bir ilk adım olarak değerlendiren Arnavutluk Parlamentosu, Kosova'da yerleşecek NATO birliklerini bu anlaşmayı garantileyecek en geçerli unsur olarak gördüklerini beyan etmişlerdir.⁵² Uluslararası Temas Grubu'nun Miloseviç'i ikna çabalarının boşa gitmesi ve Miloseviç'e barışçı bir çözüm için tanıyan sürenin dolması üzerine Sırbistan'a yönelik NATO harekatı 24 Mart 1999 günü başlamıştır. NATO harekatının başlamasından kısa bir süre sonra, Arnavutluk Dışişleri Bakanı Paskal Milo, gerek sınırlarını olası bir Sırp saldırısından korumak, gerekse harekatın başlaması ile birlikte Kosova'dan Arnavutluk'a Arnavut mülteci akını ile başa çıkabilmek için, NATO birliklerinin askeri ve insani amaçlarla Arnavutluk topraklarına yerleşmesi çağrısında bulunmuştur.⁵³ Aslında bir yıldan daha uzun bir süredir NATO'dan bu konuda sürekli talepte bulunan Arnavutluk'un bu çağrısına NATO'nun olumlu yanıtı⁵⁴ iç ve dış siyasi çevrelerde çeşitli yorumlara yol açmıştır. Arnavutluk'ta hem askeri hem de insanî amaçlar-

⁵⁰ *Balkan News*, 12-18 Temmuz 1998

⁵¹ *Balkan News*, 5-11 Temmuz 1998; Batılı diplomatlar Washington'ın Rugova ile temaslarını sürdürmekle birlikte, siyasi çözümün gerçekleşmesi için UÇK'nın da siyasi katılımını gerektirdiği kanaatine varmışlardır. Yine Meydani ile UÇK siyasi kanadı başı olan Hashim Tachi'nin görüşmeleri de (Bkz. *Balkan News*, 15-21 Mart 1999) bu konuda bir örnektir.

⁵² *Balkan News*, 15-21 Mart 1999

⁵³ *Balkan News*, 29 Mart- 4 Nisan 1999

la NATO birliklerinin yerleştirilmesinin kimi analistler tarafından Arnavutluk için oldukça avantajlı koşullar getireceği şeklinde yorumlanırken, bu sürecin Arnavutluk'u örtülü bir Batı kolonisi haline getirebileceği ihtimali de vurgulanmıştır. İngiliz-Amerikan Güvenlik Bilgi Konseyi Direktörü (Director of the British, Amerikan Security Information Council) Dan Plesch'in "öyle görünüyor ki Arnavutluk NATO'nun ilk mahmi devleti oluyor" şeklindeki beyanı⁵⁵ bu konudaki endişeleri göstermesi açısından önemlidir. Ancak, bu konuda iç ve dış çevrelerde yapılan değişik yorumlar, Arnavutluk sınırları içinde NATO birliklerinin varlığının, uzun vadede taşıdığı tüm risklere rağmen, ülkeye ekonomik ve siyasi istikrarın yanı sıra, toplumsal güvenlik alanında olumlu kazanımlar sağlayacağı noktasında birleşmekte idiler. Arnavutluk'un, uzun vadede, tıpkı geçmişte Filipinler'de ya da Güney Amerika ülkelerindekine benzer türden askeri koloni haline dönüşme riskine işaret eden Dan Plesch, yine de Arnavutluk'un içinde bulunduğu aşırı zayıflığın Arnavutları bu türden uzun vadeli bir riski düşünmekten alıkoyduğu gerçeğini de kabul etmiştir.⁵⁶ Öte yandan, IMF Arnavutluk'ta desteklediği reform programının Kosova krizinden olumsuz etkilenmesi ihtimaline karşı ek mali destek sağlama konusunda girişimlerde bulunurken, uluslararası para kurumları, Balkan ekonomilerine yardım konularını tartışırken dikkatlerini, daha çok, mülteci göçü alan Arnavutluk üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Nitekim IMF başkanı Camdessus'un, Temmuz 1999'da Arnavutluk ekonomisindeki iyiyeye gidiş ve Arnavutluk'a mali desteğin sürdürebileceği yolundaki açıklamaları ve ileriye yönelik olumlu mesajları⁵⁷ bu yöndeki çabaların boşa gitmediğini göstermiştir.

Öte yandan, Arnavutluk'taki siyasi ve ekonomik reformların düzgün gitmesi durumunda 10 yıllık bir süre sonrasında Avrupa Birliği'ne girebileceğinin uluslararası mali çevrelerce teleffuz edilmesi,⁵⁸ ABD'nin Arnavutluk'un Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) katılma talebini desteklemesi gibi gelişmeler, şüphesiz ki oldukça umut verici ve göz kamaştırıcı idi. Ancak, özellikle Kosova kriziyle bağlantılı olarak çok kısa sürede gelişen ekonomik ve mali iyiyeye gidiş, toplumsal ve siyasal yaşamın diğer alanlarında da bir iyileşme yapılması yönündeki beklentileri artırmıştır. Bu konuda atılan belki de en önemli adım 22 Kasım 1998 yılında yeni bir anayasa referandumu yapılması ve bu referandum neticesinde anayasa sorununun ortadan kaldırılmış olması idi.

⁵⁴ *Balkan News*, 19-25 Nisan 1999

⁵⁵ A.g.e.

⁵⁶ A.g.e.

⁵⁷ *Balkan News*, 28 Haziran-4 Temmuz, 1999

⁵⁸ *Balkan News*, 26 Temmuz-9 Ağustos, 1999

Sosyalist iktidar Altında Yeni Anayasa'nın Kabulü: Anayasa Referandumu ve Yükselen Muhalefet

Referandumun iki ay kadar öncesinde yaşanan kimi olumsuz siyasi gelişmeler bu sürece etkiye bulunmuştur. Söz konusu gelişmeler DP'nin ileri gelenlerinden milletvekili Azem Haydari'nin 14 Eylül 1998'de öldürülmesi ile başlamıştır. Cinayetten Sosyalist İktidar sorumlu tutan Berisha öncülüğündeki muhalefetin Başbakanlık binasını ele geçirerek Başbakan Fatos Nano'yu istifaya zorlamaları, bir anda siyasi ortamı gerginleştirmiştir. Muhalefet Partilerinin, krizin ardından, dört maddelik bir ultimatom hazırlayarak Fatos Nano'yu 24 saat içinde istifaya davet etmeleri, Batılı çevrelerde, bir tür hükümet darbesi olarak yorumlanmış ve şiddet yoluyla iktidara gelmiş bir yönetimin kesinlikle tanınmayacağı bu çevrelerce önemle belirtilmiştir.⁵⁹ Muhalefetin sunduğu dört maddelik ultimatomda Fatos Nano'nun istifası ve yerine bir teknokratlar hükümetinin kurulması talebinin yanısıra, Anayasanın bir an önce onaylanması, erken genel seçimlere gidilmesi ve Haydari'nin katillerinin bir an önce tutuklanması gibi talepler de yer almıştır.⁶⁰ Sali Berisha'nın Meydani'nin öldürülmesi ile oluşan duygusal tepkiyi siyasal bir zafere dönüştürme girişimi dış çevrelerde destek bulamazken Arnavutluk Parlamentosu, olayların sorumlusu olarak suçladığı Berisha'nın dokunulmazlığının kaldırılmasına karar vermiştir. Fatos Nano'nun bu girişimden kısa süre sonra hükümetten istifa etmesi ve yerine Pandeli Majko Hükümeti'nin kurulması olayların yatışmasında etkili olmakla birlikte iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik, 22 Kasım 1998'de referanduma sunulacak olan Anayasa hazırlıkları esnasında tekrar tırmanışa geçmiştir.

Sali Berisha döneminde hazırlanıp referanduma sunulan 1994 Anayasası'nın reddedilmesinin ardından, DP'nin yeni bir anayasa yapılması konusundaki girişimleri Sosyalistleri iktidara getiren 1997 erken genel seçimleri sonrasında da devam etmiş ve DP diğer muhalefet partilerini de yanına alarak bu konuda, iktidara işbirliği çağrısında bulunmuştur. Ancak, Sosyalist Koalisyon İktidarının anayasa yapım sürecinde tüm parlamenter kuralları aşarak muhalefeti dışlayan tavrı muhalefet-iktidar ilişkilerinin gerginleşmesine yol açmıştır. Muhalefetin girişimi ile referandum öncesinde, parlamentodaki tüm partilerin taslak anayasa üzerinde görüş birliğine varmaları amacıyla 31 Ağustos'ta yapılması kararlaştırılan yuvarlak masa toplantısı, toplantıya bir hafta kala, hükümetin kimi DP görevlilerini ve eski altı Bakanını tutuklatması nedeniyle gerçekleşmemiştir.

⁵⁹ Türkiye, 15 Eylül 1998

⁶⁰ A.g.e.

14 Eylül'de Azem Haydari'nin öldürülmesi sonrasında DP ile Sosyalist Koalisyon İktidarı arasında iyice gerilen ilişkiler, sosyalistlerin Anayasa konusundaki uzlaşmaz tutumunu sürdürmesi üzerine kopma noktasına gelmiştir. Sosyalist Koalisyon İktidarının Anayasa yapımı sürecinde muhalefeti dışlayan tavrının yanısıra Ekim 1998'de, referandum kanununda yaptığı değişiklik DP'nin büyük tepkisini çekmiş ve bunu protesto etmek amacıyla halkı referandum için sandık başına gitmemeye çağırmıştır. Hazırlanan Anayasa metnini anti-demokratik ve anti-milliyetçi olarak niteleyen Berisha bu Anayasa'yı protesto etmekle kalmamış gelecek seçimlerde Batılı bir anayasa metni hazırlayarak seçmenin karşısına çıkma sözü vermiştir.⁶¹ Ardından Berisha'nın Hükümeti protesto etmek amacıyla parlamento çalışmalarına katılmama kararı, özellikle Kosova gerginliğinin tırmandığı bir ortamda Arnavutluk'taki siyasi istikrarın sürekliliği konusunda hassaslaşmış bulunan Batılı çevreleri rahatsız etmiş ve bu çevrelerin baskıları neticesinde Sali Berisha ve Partisi Parlamento'ya geri dönmüşlerdir.

2001 Genel Seçimlerine Giderken İktidar-Muhalefet ilişkileri

Ülkenin iki büyük partisi olan Sosyalist Parti ile Demokratik Parti arasındaki ilişkiler Eylül 1999'da yapılan DP Kongresi'nde Berisha'nın yeniden Parti Başkanı seçilirken, bir ay sonra yapılan SP Kongresi'nde sosyalist Başbakan Pandeli Mayko'ya karşı çekişen Fatos Nano'nun (az bir oy farkıyla) SP liderliğine seçilmesi ile birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Arnavutluk'ta 1991 Genel Seçimleri sonrasında siyasi hayatına damgasını vuran bu iki liderin tekrar parti başkanlıklarına getirilmeleri her iki partide de eski muhafızların gücünün devam ettiğini⁶² göstermesi açısından önemlidir. Nitekim, bu seçimler neticesinde, iki siyasi parti liderinin, siyasi arenada, tekrar karşı karşıya gelmeleri, şüphesiz ki kimi çevrelerde, akıllara 1991 Genel Seçimleri sonrasında siyasi hayatına damgasını vuran gerginliklerin yeniden yaşanıp yaşanmayacağı sorusunu getirmiştir. Fatos Nano'nun SP Başkanlığı'na seçilmesinin ardından Berisha, Pandeli Mayko Hükümeti'nin geçersiz olduğunu ilan ederek erken genel seçim çağrısında bulunmuştur. Ancak SP'nin yeni lideri Fatos Nano, Pandeli Mayko Hükümeti'ne SP desteğinin devam ettiğini açıklayarak, bu Hükümetin yasal olduğunu ileri sürmüştür.⁶³ Kendi Başbakanlığı döneminde, Berisha ile yakınlaşma çabalarından dolayı Pandeli Mayko'ya karşı sertleşen Fatos Nano'nun Parti Başkanlığı seçimlerinden sonra bu

⁶¹ DP Memorandum on the Constitution, DPA, Press Releases, www.albania, co.uk/dp/301098.,

⁶² Balkan News, 18-24 Ekim 1999

⁶³ A.g.e.

tavrını değiştirerek daha yumuşak bir çizgiye sokması,⁶⁴ muhalefetin işine yarayacak olası bir parti içi gerginliğin doğmasını engellemiştir. Öte yandan, Fatos Nano'nun SP Başkanlığı'na seğildikten sonra görevden çekilen Pandeli Mayko yerine, İilir Meta'yı Başbakan olarak ataması ve geri planda kalmayı tercih etmesi gerek SP içinde gerekse genel siyasi ortamda gerilimi nispeten azaltıcı bir faktör olmuştur.

5 Kasım 1999'da İilir Meta Hükümeti için yapılan güven oylamasına DP'nin katılmaması neticesinde yeni hükümet 109 evet oya karşılık, sıfır hayır oyla meclisten geğerken, Tiran şehir merkezinde toplanan Sali Berisha liderliğindeki muhalif grup Hükümeti onaylamadıklarını ilan etmişlerdir. Buna karşın, yeni Başbakan İilir Meta, ülkedeki istikrarın sağlanmasında muhalefetin de rolüne değinerek muhalefete işbirliği mesajı göndermiştir.⁶⁵

Avrupa'nın en genç Başbakanı ünvanı ile göreve başlayan İilir Meta, Hükümeti'nin önceliklerini güvenlik, ekonomik ve kurumsal reform, AB ve NATO ile bütünleşme gibi istikrara yönelik önlemler olarak sıralarken, daha etkin bir hükümet yaratmak ve hedeflere ulaşmayı garantilemek konusunda da oldukça ümitli bir tavır sergilemiştir.⁶⁶ Öte yandan, eski başbakan Pandeli Mayko'nun politikalarının devam ettirilmesi kararı alan İilir Meta eski kabinede önemli bir değişikliğe gitmeyecek bu konudaki samimiyetini de ortaya koymuştur. Öte yandan İilir Meta'nın Fatos Nano ile olan anlaşmazlığına rağmen Berisha ile diyaloga hazır olduğu şeklindeki açık çağrısı Arnavutluk'un bu genç sosyalist başbakanına uzun vadede olumlu puan getirmiştir. Nitekim, Sali Berisha'nın 1997 Erken Genel Seçimleri'nden sonra Sosyalist Koalisyon İktidarına yönelik izlediği tüm suçlayıcı ve sert muhalefete rağmen Ekim 2000 Yerel Seçimleri'nde uğradığı büyük yenilgi gerek Sosyalist İktidarın, gerekse liderliğinin Arnavut seğmenden topladığı olumlu puanı göstermesi açısından önemlidir. Nitekim, yaklaşık sekiz ay sonra yapılan 24 Haziran 2001 Genel Seçim sonuçları bunu doğrular bir biçimde, Sosyalistleri tekrar iktidara getirmiştir.

Sonuç Yerine: 2001 Genel Seçimleri ve Bir Değerlendirme

24 Haziran 2001 Genel Seçimleri'ne girerken, dört yıllık Sosyalist Koalisyon İktidarı, geride olumlu sayılabilecek önemli izler bırakmıştır. Özellikle kamu düzeni, insan hakları, ifade özgürlüğü gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ekonomik iyiye gidiş bir başka olum-

⁶⁴ A.g.e.

⁶⁵ *Balkan News*, 15-21 Kasım 1999

⁶⁶ *Balkan News*, 22-28 Kasım 1999

lu gelişme olarak dikkate değerdir. Ekonomik büyüme hızında %7'lik bir oran tutturulurken, enflasyonla mücadele neticesinde yıllık enflasyon oranı %2'lere kadar gerilemiştir.⁶⁷ Gerek idari ve siyasi, gerekse ekonomik alanlarda bu türden olumlu göstergeler, devam etmekte olan devlet kurumlarındaki zaafiyet, ülke sınırlarının illegal göçmen trafiğine kapatılmaması türünden olumsuzlukları gölgede bırakmıştır. Bunun yanı sıra, genel seçimler öncesinde bir dizi alt yapı projelerinin tamamlanmış olması nedeniyle Sosyalist Koalisyon İktidarının önde gelen siyasi partisi olan SP, genel seçimlere başarı grafiği oldukça yüksek olarak girmiştir. Ancak, Sosyalist Koalisyon İktidarının tepesindeki iç çekişmeler, genel seçimlere de yansımış, koalisyonu oluşturan diğer üç küçük ortak Sosyal Demokrat Parti, İnsan Haklarını Koruma Partisi ve Demokratik Birlik, Sosyalist Parti'yi seçilecek yeni 140 üyeli parlamentoda hakimiyet kurmaya çalışmakla suçlayarak, SP'den bağımsız olarak belirledikleri kendi adaylarıyla genel seçimlere katılmışlardır.⁶⁸

Genel Seçim öncesinde siyasi yelpazenin sol kanadında bu gelişmeler olurken, sağda Sali Berisha'nın DP liderliğinde oluşturulan Zafer İçin Birlik Koalisyonu, solun karşısına en güçlü muhalif cephe olarak seçim meydanlarına çıkmıştır. Demokratik Parti, Cumhuriyetçi Parti, Meşruiyetçi Hareket, Demokratik Liberal Birlik ve Ulusal Cephe olmak üzere sağ ve merkez sağ beş partiden kurulu bu muhalefet koalisyonu⁶⁹ "yeni bir başlangıç için" sloganıyla⁷⁰ seçim meydanlarına çıkarak, Sosyalist Parti'ye karşı gövde gösterisi yapmıştır.

Yapılan son yerel seçimlerde (Ekim 2000) Sosyalistlerin DP karşısında elde ettiği %42'ye karşılık %46'lık üstünlük, 2001 Haziran Genel Seçimleri'nin psikolojik ortamına da yansımış, SP seçmen gözünde en fazla iktidar şansı verilen parti olmuştur.

140 sandalyeli Parlamento'nun ilk 100 üyeliği için çoğunluk sistemine göre yapılan ilk seçimlerde SP, DP'ye karşı elde ettiği %34'e karşılık %46'lık üstünlüğü, kalan 40 üyelik için nispi temsile göre yapılan ikinci seçimde de korumuştur.⁷¹ 140 sandalyeli parlamentonun ilk yüz üyesinin çoğunluk sistemine, geri kalan 40 üyenin ise nispi temsile göre seçildiği Haziran 2001 Genel Seçimleri neticesinde SP %42'lik

⁶⁷ Arthur Cekodhima, *Improved Political climate in albanian Election Campaign*, (dpa), Tirana, 21 Haziran 2001, www.Europeaninternet.com/albania/news

⁶⁸ A.g.e.

⁶⁹ Jolyon Naegele, *Unusual Calm Prevails Before 24 June Vote in Albania*, (RFE/RL), Tirana, 22 Haziran 2001, www.europeaninternet.com/albania/news

⁷⁰ Bkz. Dipnot 66 (aynı yerde)

⁷¹ "Albania's Socialists Win Election, Opposition Rejects Results" (dpa), Tirana, 10 Temmuz 2001, www.europeaninternet.com/albania/news

bir oranla parlamentoda 73 sandalye kazanırken, Berisha liderliğindeki Zafer İçin Birlik Koalisyonunu %37.1'lik bir oranla parlamentoda 46 sandalye elde etmiştir.⁷²

SP (73 sandalye), Sosyal Demokratlar (4 sandalye), Demokratik Birlik (3 sandalye), Çiftçi Partisi (-), İnsan Haklarını Koruma Partisi (3 sandalye), ile yaptığı koalisyon neticesinde hem hükümeti kurmak hem de bir yıl sonra devlet başkanını seçmek için gereken parlamenter çoğunluğu (toplam 83 sandalye) elde etmiştir.

1997 genel seçimlerinden 4 yıl sonra Sosyalistleri tekrar iktidar yapan 2001 Haziran Genel Seçimleri, gerek seçim atmosferinin oldukça yumuşak geçmesi açısından, gerekse seçimler sonrası alışıldık türden gerginliklerin yaşanmaması açısından, ilgili uluslararası gözlemciler tarafından, Arnavutluk'un verdiği iyi bir demokrasi sınavı olarak değerlendirilmiştir.⁷³ Uluslararası gözlemciler tarafından demokratik kurallara uygun olarak yapıldığı onaylanan 2001 Genel seçimleri neticesinde sosyalist lider Ilir Meta başkanlığında oluşturulan koalisyon hükümeti, kurulduktan kısa süre sonra önceliklerini, "ekonomik ve siyasal istikrarın temini, organize suçlara karşı mücadele, devlet kurumlarının reforme edilmesi ve Batı ile bütünleşmenin hızlandırılması" şeklinde ilân etmiştir.⁷⁴ Avrupa ile bütünleşmede komşu ülkelerle bölgesel ilişkilerin geliştirilmesinin önemini özellikle vurgulayan Başbakan Ilir meta, Kosovo ile gelecek dört yıl içinde ekonomik, ticari, eğitsel ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinin hedeflendiğini belirtmiştir. Önemli bir Arnavut etnik nüfusun yaşadığı ve son günlerde Arnavut milliyetçiliğinin harekete geçmesi ile sık sık gündeme gelen Makedonya konusunda ise oldukça iyimser bir tavır sergileyen Meta, sorunun tarafların barışçı yaklaşımı ile çözümlenmesinden yana olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak, Arnavutluk'da demokratikleşme yönünde, 1991 Genel Seçimleri'nden itibaren verilen mücadele bugün, oldukça iyimser yorumlar yapabileceğimiz bir noktaya gelmiş gözükmektedir. Bu süreci en olumsuz olarak etkileyebileceğini varsaydığımız genel olarak iç ve dış barış ortamının eksikliği, ekonomik geri kalmışlık, mali

⁷² *Albanian Premier Speaks of Hopes for European Integration*, (dpa), Tirana, (11 Eylül 2001), www.european-internet.com/albania/news

⁷³ *Albanian Opposition Claims Victory, But Ruling Party Confident*, (Agence France Presse), Tirana, (25 Haziran 2001); *Socialist Claim Victory, Opposition Charges Foul Play*, (dpa), Tirana, 25 Haziran 2001, www.europeaninternet.com/albania/news.

⁷⁴ *Albania's Socialist Premier Forms Coalition Government*, (Agence France Presse), Tirana, (7 Eylül 2001), www.europeaninternet.com/albania/news

darboğaz türünden bir takım koşulların varlığının ortadan kalkması, ya da göreceli olarak zayıflamasına paralel olarak, demokratikleşme yönünde gözlemlenen bu iyiye gidişin ne kadarının sürekli bir Batı'nın askeri, siyasi ve mali desteği ön koşulu ile, ve de ne kadarının demokratik değerlerin toplum tarafından özümsemesi yoluyla süreklilik kazanacağı ise henüz yanıtlanması zor soru olarak karşımızda durmaktadır. Üstelik, Arnavutluk Devleti dışında yaşayan etnik Arnavut nüfusun siyasi kimliğinde devam eden belirsizliğin bölgesel barış ortamını her an tehlikeye sokabilecek bir özelliğe sahip olması, ister istemez Arnavutluk'un siyasi geleceği konusundaki tahminleri de oldukça zorlaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar/Makaleler

ALİA,Ramiz; Arnavutluk Emek Partisi 9.Kongre Raporu, Sun Yayıncılık, İstanbul, 1986.

JACQUES Edvin E.; The Albanians an Ethnic History From Prehistoric Times to the Present, London, Mc.Forland&Company, Inc., 1995

HALL Derek; Albania and the Albanians, Pinter Publishers Ltd. London, 1994

MALCOLM, Noel; Kosovo, A Short History, Macmillan Publishers Ltrd. London, 1998

PANO, Nicholas ; "The Process of Democratisation in Albania", *Politics, Power and the Struggle for Democracy in South-East Europe*, Ed. By Karin Dawisha and Bruce Parrott, Cambridge University Press, UK, 1997

POULTON, Hugh; *Balkanlar, Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, Çev.Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993

VICKERS, Miranda/ PETTIFER, James; *Albania From Anarchy to a Balkan Identity*, Hurst&Company, London, 1997

Sürelî Yayınlar

Hürriyet Gazetesi

Yeni Yüzyıl Gazetesi

Zaman Gazetesi

Türkiye Gazetesi

Balkan News

Europeaninternet.com/albania/news